

Прокудін О. С.,
ад'юнкт кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ГЕНЕЗА ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПІДРОЗДІЛІВ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ ДО ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

GENESIS OF THE PROBLEM OF TRAINING THE UNITS OF LAW ENFORCEMENT FORCES TO CARRY OUT COMBAT MISSIONS SERVICE AND INTERNAL SECURITY UKRAINE

Досліджено теоретико-правові засади забезпечення внутрішньої безпеки України. Надано оцінку можливості підготовки особового складу сил охорони правопорядку до виконання службово-бойових завдань із забезпечення внутрішньої безпеки від протиправних посягань.

Ключові слова: національна безпека, внутрішня безпека, сили охорони правопорядку.

Исследованы теоретико-правовые основы обеспечения внутренней безопасности Украины. Дана оценка возможности подготовки личного состава сил охраны правопорядка к выполнению служебно-боевых задач по обеспечению внутренней безопасности от противоправных посягательств.

Ключевые слова: национальная безопасность, внутренняя безопасность, силы охраны правопорядка.

Studied theoretical legal principles internal security of Ukraine. Provided assessment capabilities personnel training law enforcement forces to carry out military service and problems with internal security against unlawful encroachments.

Key words: national security, homeland security, law enforcement forces.

Політика національної безпеки України ґрунтується на повазі до норм і принципів міжнародного права. Україна захищатиме свої фундаментальні цінності, визначені Конституцією та законами України, – незалежність, територіальну цілісність і суверенітет, гідність, демократію, людину, її права і свободи, верховенство права, забезпечення добробуту, мир та безпеку. Їх захист забезпечать ефективні Збройні Сили України, інші військові формування, утворені відповідно до законів України, розвідувальні, контррозвідувальні і правоохоронні органи держави, динамічний розвиток економіки України.

Стратегію розвитку сектору безпеки та оборони неможливо впровадити без якісної кадрової політики, створення організаційно-правових, соціальних, виховних, психологічних, матеріально-технічних, фінансових, економічних та інших передумов для формування високопрофесійного персоналу сил охорони правопорядку, здатних ефективно, на високому рівні вирішувати професійні службово-бойові завдання. Створення та розвиток системи підготовки особового складу підрозділів сил охорони правопорядку, зокрема поліції, для досягнення професіоналізму, є важливим завданням усіх сучасних країн.

Необхідність вдосконалення професійної підготовки особового складу підрозділів сил охорони правопорядку визначає актуальність і важливість глибокого і всебічного наукового дослідження категорії «національна безпека» та широкого кола питань, пов'язаних із діяльністю різних підрозділів, які забезпечують охорону публічного порядку та боротьбу зі злочинністю. Саме підвищення рівня підготовки особового складу підрозділів сил охорони правопорядку до виконання відповідних

завдань дозволить успішно вирішувати проблеми забезпечення внутрішньої безпеки держави від протиправних посягань.

У фаховій літературі останніх років, зокрема роботах В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки О.В. Балдинюка, С.Д. Білоцького, В.М. Вакулича, М.Я. Гуцмана, В.І. Дяченка, В.О. Заросила, Н.А. Зелінської, Ю.А. Іванова, О.Г. Комісарова, С.О. Кузніченка, В.М. Лисика, М.М. Пендюри, О.В. Пулима, В.Х. Ярмачі, розглянуто окремі питання підготовки особового складу сил охорони правопорядку до забезпечення внутрішньої безпеки України. Тактичні засади службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку з урегулювання внутрішнього збройного конфлікту розглядалися в працях Ю.В. Аллерова, О.С. Бодрука, Ю.П. Бабкова, В.М. Бацамута, С.В. Беляя, А.В. Дацюка, І.І. Іжніна, І.О. Кириченка, С.Є. Кучерини, О.В. Лавніченка, О.О. Луника, І.І. Мусієнка, В.І. Пінцака, С.В. Сірого, С.В. Стасюка, Т.А. Сутюшева, Д.М. Шлапаченка, О.М. Шмакова, А.В. Шумки та ін.

На основі аналізу основних поглядів на національну безпеку як предмет службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку та чинного законодавства надати оцінку можливості підготовки особового складу сил охорони правопорядку до виконання службово-бойових завдань із забезпечення внутрішньої безпеки від протиправних посягань.

Поняття національної безпеки, що з'явилося в юридичній і політологічній літературі не настільки давно, має досить давню смислову історію, що йде корінням у «Новий час». Концепції суспільного договору Б. Спінози, Т. Гоббса обґрунтовують укла-

дання договору саме з міркувань безпеки, якій загрожує анархія природного стану [1, с. 5].

У протилежному природному стані – державному, цивільному, в який переходять люди, щоб уникнути ворожнечі за допомогою договору або угоди між людьми, обирається правитель або верховний орган, який буде користуватися правами влади над ними і покладе край загальній війні. Цього правителя, або верховний орган Т. Гоббс назвав сувереном, який «гарантує свободу, яка є правом робити все те, що не заборонено цивільним законом» [1, с. 6]. Відповідно, обов'язок суверена – добре керувати народом, має включати можливість «придушувати сплески гордині спільною волею, яка б спрямовувала окремих осіб до спільної мети і утримувала їх страхом покарання від дій, що порушують мир» [1, с. 6].

Сутність ідеї суспільного договору і правової держави й сьогодні полягає в справедливому, правовому забезпеченні безпеки осіб, що входять у суспільний договір. Саме для цієї мети створюється держава, приймається Конституція – писаний акт громадського договору. Безпека особистості, суспільства і держави стає, таким чином, джерелом права, закону, правосуддя, державного примусу. Ось чому практично всі держави, проголосивши ідею правової держави в якості державотворчої ідеї, закріпили в конституціях цінність захисту прав людини, забезпечення її безпеки як найвищої цінності.

Створення ефективної системи забезпечення національної безпеки України, модернізація її військової політики у відповідності з вимогами часу є складовою частиною державотворчих процесів в Україні. Існування України як суверенної та стабільної держави, її прогресивний розвиток, самозбереження й безпека неможливі без розроблення і впровадження цілеспрямованої системи політики захисту національних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз. Усе це зумовлює актуальність проблем національної безпеки і військової політики України.

Проведений нами аналіз праць вітчизняних і зарубіжних учених та відповідних законодавчих актів дає підстави зробити висновок, що до змісту таких базових категорій, як «безпека», «державна безпека», «національна безпека», «суспільна безпека», закладається й поняття «внутрішня безпека», яке, до того ж, тлумачиться як невід'ємна складова частина їх змісту [2]. Це і спонукає окремо дослідити поняття «внутрішня безпека», визначити його зміст, а також взаємозв'язок із національною безпекою в умовах сучасного українського суспільства. Проблеми національної безпеки належать до найважливіших, найскладніших багатогранних та інтегральних явищ суспільного і політичного життя. Теорія національної безпеки поєднує прикладні аспекти соціальних, військових, гуманітарних, технічних, психологічних, біологічних та інших наук, спрямовані на дослідження сутності, змісту, методів, форм і засобів забезпечення безпеки особистості та соціальних спільнот різних рівнів. Тому під час вивчення національної безпеки використовують чимало категорій, зокрема такі: безпека, національна безпека,

національні інтереси, об'єкти національної безпеки, суб'єкти національної безпеки, чинники забезпечення безпеки, загрози, небезпека, система забезпечення національної безпеки, принципи національної безпеки, функції національної безпеки тощо.

Безпека – це стан, коли кому, чому-небудь ніщо й ніхто не загрожує; водночас це й діяльність людей, суспільства, держави, світового співтовариства народів щодо виявлення, запобігання, послаблення, усунення і відвернення загрози, здатної втратити їх, знищити матеріальні та духовні цінності, перешкодити їх прогресивному розвитку. Найявність безпеки є необхідною умовою та одним з основних мотивів життєздатності людини, суспільства, держави і світового співтовариства.

Національну безпеку переважно розглядають у військово-політичному аспекті, як проблему оборони держави. Нація – це не минула цінність, а модерна форма самоорганізації суспільства, завдяки якій універсальні права людини різноманітних етнічних, культурних меншин та економічних спільнот набувають конкретного змістового наповнення. Об'єднуючи етнічну своєрідність та економічну універсальність суспільного життя, нація не дозволяє першій перетворитися на архаїчну спільноту фундаменталістського або расово-нацистського типу, а другій – на нівелюючий будь-яку культурну самобутність комунізм або космополітичний націоналізм.

За позицією Н. Нижник, Г. Ситника, В. Білуса, національну безпеку з позицій внутрішніх властивостей «можна розглядати, як сукупність взаємопов'язаних елементів, різноманітних за функціональними сферами національної безпеки, коли склад характеризується тільки за якістю, або однорідних, коли об'єкту дають і кількісну характеристику» [3, с. 21]. У зв'язку із цим і виокремлюють певні (внутрішні) види безпеки: «політична безпека», «економічна безпека», «громадська безпека», «екологічна безпека», «військова безпека», «технологічна безпека», «інформаційна безпека», «кримінологічна безпека» тощо, які є тісно взаємозалежними, оскільки існують у різних сферах життєдіяльності суспільства.

Узагальнюючи наведене, зазначимо, що безпека – це стан суспільних відносин, за якого можуть розвиватися здібності та реалізовуватися соціально значимі потреби й інтереси людини і громадянина, захищені від внутрішніх і зовнішніх загроз його конституційні права і свободи, забезпечуються матеріальні, інтелектуальні та духовні цінності суспільства, державний суверенітет і територіальна цілісність, функціонування конституційного устрою держави [2].

Таким чином, правове поняття «безпека» втрачає значення родового визначення, яке б вбирало в себе всю сукупність видів безпеки. Бо правове регулювання передбачає універсальність поняття, яке не залежить від дроблення його за галузевими ознаками.

Національна безпека поєднує в собі три об'єкта: людину, суспільство, державу. Між ними в силу тих

чи інших історичних, політичних, економічних, соціальних, правових та інших обставин можуть виникати різного роду суперечності. І це об'єктивно. Тут варто погодитися з думкою І. Зозулі, що безпека особи (громадянина), суспільства (народу) та держави є як самостійно значущими, так і взаємопов'язаними ізоморфічними складними структурами, кожна з яких на своєму рівні самодостатня або за допомогою певних заходів забезпечує стійкі відносини безпеки з тими чи іншими об'єктами [4, с. 17].

У зв'язку із цим О. Данільян, О. Дзьобань і М. Панов під національною безпекою розуміли захищеність життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави, людства в цілому від внутрішніх і зовнішніх загроз. Інтересами ж є сукупність необхідних потреб, задоволення яких забезпечить існування і подальший розвиток особи, суспільства, держави [5, с. 9]. О. Дергачов наголошував, що безпека не може існувати в якомусь ідеалі, а залежить від співвідношення реальних та потенційних загроз і можливості їх запобігання. Тому необхідно об'єднання зусиль усіх суб'єктів для визначення шляхів та засобів уніфікації конфліктів і профілактичних дій [6, с. 591]. На цих моментах концентрували увагу й М.Д. Матрусов [7, с. 46], С.В. Степашин [8, с. 15–17], О.В. Возженіков [9, с. 48] та Т.Е. Шуберт [10, с. 116–123], а В.О. Косевцов вказував що «національна безпека – це стан захищеності та сутність реалізації інтересів людини, суспільства і держави в різних сферах їхньої життєдіяльності в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх загроз» [11, с. 6]. Проаналізувавши ці положення, можна констатувати, що національна безпека можлива при гарантіях як внутрішньої, так і зовнішньої безпеки.

Як відмічали В.П. Тихий і М.І. Панов, суспільна (внутрішня) безпека характеризується відчуттям захищеності інтересів, охоронюваних правом, почуттям безпеки щодо загроз, у тому числі злочинних посягань, а також відсутністю страху перед ними [12, с. 13]. Поряд із цим О.М. Костенко зазначав, що «безпека людини у суспільстві – це стан захищеності усього того, що є необхідним для її нормального, тобто узгодженого із законами соціальної природи життя від будь-якої сваволі з боку інших людей. Найбільшу небезпеку для людини становить такий вияв сваволі, як злочинність» [13, с. 177]. І в цьому аспекті потрібен аналіз аксіологічних чинників та впровадження структурно-генетичних заходів, які сприятимуть безпеці. Тотожної позиції дотримуються й Дж. Найт, Р. Льман і Хафтендорн [14, с. 4–5]. Узагальнюючи це, треба сказати, що системна протидія злочинності і є ключовою умовою забезпечення внутрішньої безпеки людини, суспільства і держави.

Проведений нами аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених щодо «національної безпеки» показує, що їх зміст у цілому відповідає поняттю, даному в Законі України «Про основи національної безпеки України» [15], що дає підстави стверджувати, що внутрішня безпека є невід'ємною складовою поняття національної безпеки. Такий підхід актуалізує розробку нового наукового напрямку –

службово-бойової діяльності із забезпечення внутрішньої безпеки від протиправних посягань як складової частини національної безпеки. Він включає в себе: 1) стан захищеності інтересів об'єктів (особи, суспільства, держави); 2) запобігання криміногенним факторам при сталому розвитку об'єктів (динамічний стан); 3) безпечний стан об'єктів (стагічний стан); 4) діяльність суб'єктів, спрямовану на протидію злочинності та забезпечення безпеки суспільства; 5) запобігання антидемократичним діям влади, кризовим явищам в економіці, загостренню соціально-політичної напруги в суспільстві, корупції тощо; 6) забезпечення першооснови життя (генний розвиток, соціологічний, культурологічний і природний стан).

З огляду на вищезазначене слід наголосити, що з огляду на аспект підготовки особового складу сил охорони правопорядку до дій із забезпечення внутрішньої безпеки останню слід розглядати як родове поняття, яке виокремлюється із загального поняття «національна безпека», деталізує ті суспільні явища і процеси, які здійснюються всередині держави, на які націлені дестабілізуючі фактори, від кого б вони не виходили. Внутрішня безпека залежить від розвиненості та єдності суспільних і державних інститутів, законодавства, розвитку самосвідомості, можливості правовими методами захищати права і свободи всіх верств населення, протидіяти антисоціальним і антидемократичним проявам, від кого вони б не надходили.

У цьому аспекті варто наголосити, що феномен внутрішньої безпеки для України полягає в стабільності суспільства, яка ґрунтується на демократичному розвитку держави. Дестабілізуючими чинниками цього стану в умовах сьогодення є: політичні (відсутність політичної еліти), економічні (зубожіння населення), інформаційні (маніпулювання свідомістю людей), національні (втрата пасіонарності титульним етносом), екологічні (наслідки Чорнобильської катастрофи), релігійні (міжконфесійні конфлікти), кримінальні (високий рівень злочинності та корупції). Нація тоді знаходиться в небезпеці, коли їй потрібно принести в жертву свої національні інтереси – об'єктивні потреби матеріального і духовного існування як внутрішньо цілісного та самобутнього соціального утворення.

Досліджуючи генезу проблеми внутрішньої безпеки, ми виходимо з того, що це вчення включає в себе чимало аспектів, охоплює не тільки вивчення чинників злочинності та заходів її профілактики, але й забезпечення внутрішньої безпеки суспільства. Бо проблема соціальної безпеки, національна, суспільна, екологічна, інформаційна тощо, є ключовою, оскільки від її вирішення залежить життєдіяльність людини, суспільства і держави. Комплексність цього процесу і передбачає розвиток системи підготовки особового складу сил охорони правопорядку до дій із забезпечення внутрішньої безпеки від протиправних посягань.

Складові елементи цього процесу: а) віддзеркалюють сутність досліджуваних явищ, які характеризують саме це поняття; б) розкривають правові засади

кримінології внутрішньої безпеки; в) вказують на основні підходи щодо системного управління забезпеченням внутрішньої безпеки.

Прагнення природи до виживання, безпеки набагато давніше за право, бо витоками права є звичаї, судова практика, принципи справедливості. У межах підготовки особовий склад сил охорони правопорядку має усвідомити, що тільки завдяки праву можна забезпечити порядок і безпеку, які необхідні для прогресу. Суспільна безпека відповідає інтересам людини, суспільства і держави, тому що вона постійно детермінується різними чинниками. Норми права слугують своєрідним прообразом поведінки для вибору засобів забезпечення безпеки, в тому числі й примусових, що захищає інтереси усього суспільства. Суспільство утримує всередині себе не тільки всю сукупність притаманних йому засобів безпеки, але і заходи для протидії будь-яким її загрозам.

Поряд із цим суттєвою складовою частиною підготовки особового складу сил охорони правопорядку до дій із забезпечення внутрішньої безпеки є інтерес, який уособлюється з певними життєво важливими матеріальними благами та інтелектуальними і духовними цінностями самого правоохоронця. Захищеність інтересів у даному контексті включає в себе співвідношення негативності (протидія протидії) із самим собою і спільністю, яке поєднується у взаємних протидіях загрозам і небезпеці. При цьому існує воля вибору засобів їх запобігання, бо вольовий аспект як елемент понятійної категорії «безпека» може використовуватися суб'єктами безпеки без будь-яких обмежень. Критерієм його всеосяжності може слугувати тільки право.

Реальний стан внутрішньої безпеки визначається існуючими або потенційними загрозами, які обов'язково пов'язуються як із сучасною оцінкою характеру цих загроз, так і прогнозованою, як внутрішнього, так і зовнішнього порядку. Але утопічно створювати раціональні протидії загрозам на всі випадки життя, їх неможливо закріпити в юридичних актах. Законодавець не в змозі точно знати майбутнє. Законодавство можна побудувати тільки на встановлених закономірностях і, звісно, тільки якоїсь частини причин і наслідків загроз та небезпек. Тому право здатне конструювати лише загальні принципи – сталість виявлення, пізнання і подолання загроз.

Доктрина підготовки до дій із забезпечення внутрішньої безпеки має включати її спрямування на забезпечення переваг запобіжних заходів над кримінальними загрозами. Тому на перше місце має виходити навчання захисту від витоків загроз безпеці, а вже потім – навчання здійсненню безпосереднього впливу на неї. Для подолання загрози на ранній стадії її виявлення необхідно з'ясувати, яке конкретне явище може безпосередньо чи опосередковано впливати на безпеку.

При цьому треба керуватися такими положеннями: а) цінності й інтереси людини, суспільства, держави, що можуть бути порушені; б) яким чином загроза може вплинути на сталий розвиток суспільства; в) які загрози очікуються в майбутньому; г) їх наслідки; д) яких економічних, правових, управлінських та інших заходів необхідно вжити для усунення або нейтралізації загроз; е) коло суб'єктів, які треба залучити для протидії даним загрозам та забезпечення безпеки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Овчинников А.И., Мамычев А.Ю., Кравченко А.Г. Основы теории национальной безопасности [Текст] / А.И. Овчинников, А.Ю. Мамычев, А.Г. Кравченко ; М-во образования и науки РФ, Владивостокский гос. ун-т экономики и сервиса. – М. : РИОР, 2014. – 252 с.
2. Нікітін Ю.В. Кримінологія внутрішньої безпеки суспільства: невід'ємна складова національної безпеки України / Ю.В. Нікітін // Юридична наука. – 2014. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/%D0%92%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D1%86/Downloads/jnn_2014_3_11.pdf.
3. Нижник Н.Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденція розвитку) / Н.Р. Нижник, Г.П. Ситник, В.Т. Білоус ; за заг. ред. П.В. Мельника, Н.Р. Нижник. – К.; Ірпінь : Преса України, 2000. – 304 с.
4. Зозуля І.В. Безпека і сучасність: юридичні аспекти / І.В. Зозуля // Право і Безпека. – 2002. – № 4. – С. 16–19.
5. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації О.Г. Данілян, О.П. Дзьобань, М.І. Панов. – Харків : Фолю, 2002. – 282 с.
6. Дергачов О. Проблеми національної безпеки / О. Дергачов // Мала енциклопедія етнодержавознавства / редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Генеза; Довіра, 1996. – С. 591.
7. Матрусов Н.Д. О необходимости создания целостной системы национальной безопасности России: основные принципы, подходы, элементы / Н.Д. Матрусов // Безопасность : [инф. сб]. – 1996. – № 3-4. – С. 46–49.
8. Степашин С.В. Теоретико-правовые аспекты обеспечения безопасности Российской Федерации: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.01 «Теория и история государства и права; История политических и правовых учений» / С.В. Степашин. – СПб, 1994. – 446 с.
9. Возжеников А.В. Парадигма национальной безопасности реформирующейся России – 2-е изд., исправ. и доп. / А.В. Возжеников. – М. : ЭДАК ПАК, 2000. – 358 с.
10. Шуберт Т.Э. Национальная безопасность России: конституционно-правовые аспекты: Сравнительно-правовое исследование / Т.Э. Шуберт. – М. : Право и закон, 2001. – С. 116–123.
11. Косевцов В.О. Національна безпека України: теорія, реалізація, прогноз / В.О. Косевцов – К. : Сатсанга, 2000. – 80 с.
12. Панов М.І. Безпека як фундаментальна категорія в методології правознавства (до постановки проблеми) / М.І. Панов, В.П. Тихий // Вісник Академії правових наук. – 2000. – № 3(22). – С. 10–16.
13. Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу / О.М. Костенко. – К. : Атіка, 2008. – 352 с.
14. Новикова О.Н. Концепция «национальной безопасности» в современной американской политологии: [научно-аналитический обзор] / О.Н. Новикова. – М. : ИНИОР РАН, 1994. – 72 с.
15. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.